

KODIFIKACE SOUKROMÉHO PRÁVA V EGYPTĚ – SANHÚRÍHO KODEX A JEHO VÝZNAM PRO ARABSKÉ ZEMĚ

Lenka Bezoušková

„Jsou zde dvě věci, které bych rád udělal před tím, než zemřu. Za první, otevřít bránu idžtihádu v šari‘e, aby se vrátil jako živý zdroj legislativy na Východě; a za druhé, podat pomocnou ruku egyptským rolníkům a vesničanům, abych je osvobodil z jejich agónie.“

(^cAbd al Razzáq as-Sanhúrí, 1921)

Egyptský občanský zákoník přijatý po druhé světové válce sehrál klíčovou roli při přijímání právních úprav soukromého práva v celé řadě arabských zemí. Stal se impulsem k započatí legislativních prací na vlastních občanských zákonících, které byly více, či méně inspirovány egyptským vzorem. Cesta k přijetí zákoníku byla poměrně dlouhá a trnitá. I po svém přijetí nebyl zákoník čas od času ušetřen kritiky některých ustanovení pro údajný rozpor s islámským právem a snah je změnit.

1. Egypt před přijetím Sanhúrího občanského zákoníku

1.1 Egypt jako sféra zájmů západních mocností

V 19. století byl Egypt navzdory své příslušnosti k Osmanské říši pod francouzským, ale i britským vlivem a za vlády Muhammada ^cAlího sílily tendence stát se nezávislou zemí na Osmanské říši. Obě země zde měly své zájmy. Zatímco se Francie stala spojencem Egypta a roku 1829 dokonce s ním plánovala ovládnutí severní Afriky, Británie byla na straně Osmanské říše a snažila se zachovat její celistvost. Výsledkem konfliktu mezi mocnostmi bylo uzavření míru roku 1833 a jmenování Muhammada ^cAlího místodržícím v Egyptě, na Krétě a v Hidžázu. Velmocenský boj v regionu se záhy přenesl do oblasti obchodu, kdy se Británii podařilo uzavřít s Osmanskou říší obchodní konvenci, která umožňovala proniknout britským obchodníkům na Blízký východ a i další velmoci přistoupily k uzavření podobných dohod. Po dalším osmansko-egyptském konfliktu se Muhammad ^cAlí musí vzdát některých území a zůstává místodržícím Egypta se Súdánem. Hospodářská situace Egypta se zhoršuje a faktický vliv britských obchodníků postupem času vzrůstá. Snaha Francie prosazovat své zájmy je završena vydáním koncese na projekt Suezkého průplavu roku 1854. O několik let později, roku 1869, se Suezský průplav otevírá a svádí se o něj pomyslný boj. Průplav patřil do sféry vlivu egyptského chedíva (vládce), formální svrchovanost nad průplavem náležela osmanskému sultánovi. Fakticky byl ale pod francouzským a britským vlivem. Především poté, co byly roku 1875 odkoupeny akcie chedívy britskou vládou. Chedív Ismá‘íl Paša, který se ujal vlády roku 1863, získal vzdělání

mj. i ve Francii. To ho ovlivnilo natolik, že se rozhodl vybudovat školství po francouzském vzoru.¹ Nákladná výstavba Suezského průplavu a hospodářská krize donutila Egypt hledat finanční zdroje v zahraničí. Značně se zadlužil u britských a francouzských bank, což vedlo k vzrůstu vlivu obou mocností v zemi. Názornou ukázkou jejich vlivu bylo vyslání komise, která měla ochránit britské a francouzské věřitele a uzavření dohody o ustanovení mezinárodní finanční kontroly s chedívou roku 1880.² Vliv zahraničních mocností vyvolal vlnu nespokojenosti mezi lidmi v Egyptě. K uklidnění situace nepřispělo ani sesazení chedívy roku 1879 sultánem Abdülhamitem II. pro vydání deketu, který měl ohrožovat dobytost pohledávek zahraničních věřitelů. Následně se vlády ujal jeho syn Tawfíq. Egypt se nacházel ve velké krizi, došlo k omezení jeho autonomie a vše vyvrcholilo státním bankrotem a „Urábího povstáním v září 1881 představujícím ohrožení finančních zájmů Britů i Francouzů. Ti se sice obrátili na osmanského sultána s žádostí o pomoc, ten se ale odmítl tímto způsobem vměšovat do záležitostí Egypta. Vše bylo završeno britskou vojenskou konfrontací, kdy v červnu 1882 byl vydán příkaz k bombardování Alexandrie. „Urábí nařídil mobilizaci a Britové se vylodili v Alexandrii a následoval vojenský střet, který skončil britskou okupací Egypta. Tím byla narušena územní celistvost Osmanské říše. Egypt se stal až do roku 1914 okupovaným územím, jen formálně spadajícím pod Osmanskou říši a Francie začala pronikat, především po uzavření dohody s Británií roku 1904, do jiných zemí. Koncem roku 1914 se Egypt stává britským protektorátem a až roku 1922 se stává Egypt na základě deklarace britské vlády nezávislým státem, kdy státním zřízením je konstituční monarchie. Britský vliv v zemi je však stále podstatný, a to i po uzavření spojenecké smlouvy roku 1936. Dalším mezníkem moderních dějin Egypta je rok 1952, kdy v červenci proběhla „egyptská revoluce“, jejímž výsledkem byla změna režimu a podepsání dohody s Británií o ukončení britsko-egyptského kondominia v roce 1953.

1.2 Změny na poli práva

Na pozadí změn politických, došlo v Osmanské říši v druhé polovině 19. století k razantním změnám i na poli práva, soukromé právo nevyjímaje. Roku 1876 nabyla účinnosti Madžalla,³ „občanský zákoník“ založený na *fiqhu* jedné ze sunnitských právních škol, a to hanafijské. Nově přijatý obchodní zákoník byl naopak silně inspirován právem francouzským. Přestože Egypt patřil oficiálně k Osmanské říši, nebyla nikdy na jeho území osmanská Madžalla aplikována. Důvodem byla jistá autonomie Egypta na Osmanské říši. Vedle samostatné zahraniční politiky měl i vlastní vládu a zákony. Reformy *tanzímátu* (první a ani druhé etapy) se tak Egypta nedotkly a změny v soukromém právu byly jiné povahy. Vznikala nová ministerstva a soudy, včetně Nejvyššího soudu pro civilní spory. Roku 1876 byly zřízeny smíšené soudy (*al-mahákim al-muhtalita, tribunaux mixtes*), které byly obsazeny jak egyptskými soudci, tak i jejich kolegy ze zahraničí.⁴ Pro smíšené soudy byl v letech 1875–1883 vydán jak občanský zákoník (*Code civil mixte*), tak i obchodní zákoník (*Code de commerce mixte*).⁵ Tyto zákony v zásadě kopírovaly francouzský občanský a obchodní zákoník, s různými odchylkami v oblasti právní úpravy vlastnických práv, které si vyžadovaly egyptské poměry. Jakkoli jsou tyto změny veliké, nebylo francouzské právo pro řadu egyptských právníků žádné novum. Bylo téměř tradicí získávat vzdělání ve Francii, právníky nevyjímaje.

Roku 1883 vznikly i národní soudy (*al-mahákim al-ahlíja, tribunaux indigènes*), jež rozhodovaly spory majetkové povahy mezi egyptskými státními příslušníky. I pro ně byly vydány zákoníky (*Codes indigènes*), rovněž ovlivněné francouzskou právní úpravou.⁶ Rodinněprávní spory byly i nadále rozhodovány soudy mimo soustavu smíšených či národních soudů, kdy jejich jurisdikce byla odvislá od náboženské příslušnosti stran sporu. Existovaly tak soudy pro muslimy, křesťany a i židy. Stav se změnil až roku 1956, kdy byly šaríatské soudy v Egyptě zrušeny a spory od té doby řeší státní soudy.⁷ I smíšené soudy neměly dlouhého trvání. Navzdory jejich relativně krátké existenci zanechala jejich rozhodovací praxe znatelný vliv na egyptské právní prostředí. Rozhodnutí smíšených soudů byla monitorována a publikována v *Le bulletin de de législation et de jurisprudence égyptiennes*. Obdobnou funkci plnil u národních soudů *Al-Madžmú'át ar-ra'isíja lil mahákim al-ahlíja*.

Jakmile Egypt získal roku 1922 (relativní) nezávislost, začalo se uvažovat o přijetí nového, egyptského občanského zákoníku, jenž měl odpovídat „mentalitě“ národa. Vliv zahraničních právních úprav měl být omezen a zákoník měl více reflektovat šarí'u a místní právní kulturu. Egypt se tak vydal jinou cestou než Turecko, které se roku 1926 rozhodlo svůj původní občanský zákoník, založený na učení hanafijské právní školy, nahradit ve své podstatě zákoníkem švýcarským.

Egyptský zákoník je spojován s velkým znalcem práva, °Abd ar-Razzáqem Ahmadem as-Sanhúríím (1895–1971).⁸ Je považován za nejvýznamnějšího reformátora práva ve své zemi, ne-li v celém arabském světě. Přesto zůstává pro většinu právníků v Evropě neznámou osobou a na jeho jméno si vzpomenu zpravidla jen orientalisté a právníci, zabývající se islámským právem či právem muslimských zemí.

2. Životní dráha Sanhúrího

Stejně jako řada jeho kolegů, získal Sanhúrí vzdělání i ve Francii, kde byl doktorandem a asistentem Édouarda Lamberta, významného francouzského komparatisty, jenž založil Institut du droit comparé v Lyonu. Vedle doktorského studia v oboru právo studoval i politologii. Ve své disertační práci s názvem *Le califat* z roku 1926 Sanhúrí vyjádřil myšlenku na vytvoření arabské jednoty, jakési společnosti národů, kdy základním kamenem měla být společná tradice v podobě islámského práva. Ke „vzkříšení“ islámského práva mělo dojít ve dvou fázích: v první se mělo nejprve adaptovat na moderní dobu a výsledek adaptace měl být následně v rámci druhé fáze přijat ve formě zákoníku jako platné právo. Sanhúrí si byl vědom toho, že ke vzkříšení islámského práva nemůže dojít, aniž by se znovu otevřela „brána idžtihádu“ a ve svých denících⁹ se vyjádřil následovně:

„Důležitý (islámský) právní systém upadl do fáze stagnace kvůli prikázání nepouštět se do potřebného rozvoje. (Společně) musíme zvážít obnovení principů a obrození islámského práva.“ A dodal: „Až se vrátím do Egypta, měl bych věnovat, pokud to bude možné, zvláštní úsilí k nalezení nové cesty, jak učit šarí'u a její srovnání s dalšími právními systémy, aby pak bylo možné otevřít bránu idžtihádu ve skvostné šarí'e, která byla zavřena před dávnými časy; že by pak bylo možné, po překlenutí mezery několika minulých století, aby tento systém ovlivňoval budoucí zákony egyptského národa. Žádám Boha, aby se tato naděje naplnila.“¹⁰

Je nutné mít na paměti, že islámské právo, resp. islámská právní věda (*fiqh*), se v sunnitském prostředí se do jisté míry zakonzervovala v důsledku prosazení se principu *taqlidu* (slepého následování již formulovaných názorů představitelů právních škol). Jednotlivé „manuály“ příslušné právní školy přistupují k jednotlivým tématům s notnou dávkou kazuističnosti. Konkrétně v případech závazkového práva bylo třeba nejprve vyabstrahovat z několika klasických smluvních typů společné principy, a na nich pak vystavět obecnou část závazkového práva, s níž se v klasickém islámském právu nesetkáme. O toto se Sanhúrí pokusil ve svém díle o teorii smluv z roku 1936; nebyl však jediným, kdo se tímto zabýval.¹¹ Neváhal využít v návrhu zákona systémových pojmů francouzského práva, čímž se vyrovnal s chybějící terminologií v právu islámském.

3. Příprava nového občanského zákoníku

Příprava nového občanského zákoníku byla svěřena komisi zřízené v březnu roku 1936. Komise měla vytvořit nový kodex, který by nahradil stávající zákoníky pro smíšené a národní soudy, jež měly být v budoucnu začleněny do jednotné soudní soustavy, jak se tomu stalo později roku 1949. Předsedou komise složené z Egyptanů a cizinců byl Murád Sajjid Ahmad, kdy mezi členy byl nejmenován i Sanhúrí jakožto profesor civilního práva, dále např. i Linant de Bellefonds, „vrchní“ rada při Odvolacím smíšeném soudu či Maurice de Foyer, soudce na Smíšeném soudě. Komise neměla dlouhého trvání a záhy byla nahrazena druhou komisí. Přesto zvládla připravit část úvodních ustanovení zákoníku.

Druhá komise započala svou práci 20. listopadu 1936. Vedl ji Kámil Sidqí a mezi jejímu členy nenalezneme Sanhúrího, který pro svou předchozí politickou angažovanost upadl v nemilost.¹² Komise se zaměřila především na vypracování právní úpravy garancí a předkupní právo u nemovitostí (tzv. *šuf'a*). Po změně vlády se ministr spravedlnosti, Ahmad Khašba Bášá, 28. června 1938 rozhodl pověřit vedením komise zodpovědné za přípravu nového občanského zákoníku Sanhúrího a Édouarda Lamberta, jimž měl být nápomocen i Louis Josserand, profesor soukromého práva v Lyonu.¹³ První návrh zákoníku byl představen veřejnosti 24. dubna 1942, stejně jako doprovodná důvodová zpráva (*al-mudakkara al-^{ci}idáhíja*). Návrh občanského zákoníku byl předložen v arabském jazyce, byť později byl přeložen i do francouzštiny. Následující tři roky Sanhúrí konzultoval návrh občanského zákoníku s právníky, soudci, náboženskými učenci, ekonomy a obchodníky, stejně jako s představiteli vlády a státní správou.

Dne 29. března 1945 byla zřízena další komise – „komise pro přezkum“ (*lajnat al-murádž^{ca}*). Předsedal jí opět Sanhúrí. Dalšími členy byli člen Horní komory Parlamentu (Mustafa Mahmúd aš-Šurbají), člen Dolní komory Parlamentu (Alí as-Sajjid Ajúb), soudce Nejvyššího soudu (Muhammad Kámil Mursí) a soudce národního odvolacího soudu v Káhiře (Slimán Háfiz). Vedle nich byli v komisi i představitelé Ministerstva spravedlnosti či akademici věnující se civilnímu právu. Úlohou komise bylo prostudovat, zohlednit a zapracovat připomínky k občanskému zákoníku nasbírané během předcházejících tří let. Prepracovaný návrh zákona byl již začátkem prosince téhož roku předložen oběma komorám Parlamentu. Projednávání návrhu zákoníka v Dolní komoře Parlamentu (*madžlis an-nuwwáb*) bylo zařazeno na pořad dne poměrně rychle, na květen roku 1946. Po několika připomínkách a jeho schválení byl návrh poslán do Horní komory Parlamentu

(*madžlis aš-šujúch*). Ten se rozhodnul pro vytvoření vlastní komise, aby byl návrh důkladně prozkoumán. Členové z řad právníků, učenců i expertů z oblasti sociálních věd navrhli několik změn a ukončili svou práci až v červnu 1948. Poté byl pozměněný návrh poslán do Dolní komory Parlamentu k jeho přijetí.

Dne 16. 7. 1948 byl zákoník přijat a od 15. 10. 1949 je účinný občanský zákoník, zákon č. 131/1949, tzv. *al-qánún al-madaní*. Ke stejnému dni byly zrušeny smíšené soudy. Práce na novém občanském zákoníku trvaly tak řadu let. O průběhu prací na občanském zákoníku existují záznamy – *Al-qánún al madaní: Madžmú‘at al-‘a‘mál at-tahdiríja*, vydané v Káhiře roku 1949. Tyto záznamy obsahují jak různé návrhy znění jednotlivých článků zákoníku, vysvětlující komentáře k nim, ale i protokoly z jednání v obou komorách Parlamentu, stejně jako ze speciálních sympózií věnovaných novému občanskému zákoníku

Stejně jako reformy práva a soudní soustavy uskutečněné v 19. století se i nový občanský zákoník inspiroval mimo jiné ve francouzské právní úpravě soukromého práva. Co do úpravy majetkového práva tak egyptská právní úprava patří do francouzského právního okruhu.¹⁴ Jak ale uvádí důvodová zpráva k občanskému zákoníku, při jeho zpracování se zkoumalo na dvacet moderních soukromoprávních kodexů¹⁵ s tím, že Sanhúrí neopomenul i islámské právo formulované v Madžalle a *Muršid al-chajran*, názory hanafijské právní školy v (především) oblasti smluvního a vlastnického práva vtělené do formy zákona, od Muhammada Qadrího Paši.¹⁶

4. Nový soukromoprávní kodex

4.1 Předmět právní úpravy

Tento zákoník o 1140 člancích obsahuje právní úpravu takřka všech soukromoprávních institutů závazkového práva a věcných práv, s jakými je možné se setkat v klasických západních kodifikacích. Vedle toho obsahuje i úpravu mezinárodního práva soukromého. Co zde ale nenalezneme, je ucelená právní úprava práva personálního statusu (*al-ahwál aš-šachsíja*), jež zahrnuje jiné oblasti soukromého práva, jakým je především právo rodinné, dědické a právo náboženských nadací. Dokonce i darovací smlouva bývá někdy řazena do práva personálního statusu. Na právo personálního statusu se stále nahlíží jako na oblast, jež je tradičně upravena pouze šarí‘ou a muslimské země z tohoto důvodu jen velmi zdrženlivě a pozvolna přijímaly právní úpravu týkající se zrovna této oblasti práva. Zatímco občanské a obchodní zákoníky byly v muslimských zemích přijaty jako první a bez větších zádrhelů, ucelenější předpisy o právu personálního statusu byly přijaty až mnohem později a především právní úprava rodinného práva se nestala součástí občanských zákoníků.

Sanhúrí, tvůrce zákoníku, byl poměrně pokrokový a domníval se, že občanský zákoník by měl obsahovat i právní úpravu rodinného a dědického práva. V tomto případě se však nechtěl inspirovat západní právní úpravou, ale islámským právem.¹⁷ Domníval se, že by mělo dokonce v Egyptě platit jednotné právo personálního statusu pro všechny egyptské státní příslušníky. Kládl si otázku, proč nepřijmout takovou právní úpravu, která by byla založena na právních názorech učenců zohledňujících duch současné doby a nesvazovat se učením jedné z právních škol. Nebyla by to jen kodifikace, ale kompletní revize, po níž touží země a která by byla přijatelná i pro

nemuslimy.¹⁸ Jeho názor byl se nesetkal s velkým pochopením a rodinné i dědické právo tak nebylo do občanského zákoníku začleněno. Práva personálního statusu bylo v Egyptě upraveno několika zvláštními zákony, jež regulovaly (některé) otázky práva rodinného s ohledem na náboženské vyznání občanů. Řada těchto zákonů nabyla účinnosti ještě před přijetím občanského zákoníku a další následovaly. Byly přijaty i právní předpisy upravující právo dědické či náboženské nadace, a to v souladu se šarí'ou. Výše uvedený postup je obvyklý i v jiných arabských (muslimských) státech. Jak bude níže nastíněno, egyptský občanský zákoník přesto upravuje některé dílčí otázky spadající do práva personálního statusu, týkající se konkrétně náboženských nadací či darovací smlouvy.

Samotný egyptský občanský zákoník se dělí co do předmětu úpravy do **několika částí** – po obecných ustanoveních a části o fyzických a právnických osobách, následuje část o závazcích a část o věcných právech. V **první části** zákoníku v *obecných ustanoveních* (čl. 1–5)¹⁹ je vymezena působnost, počítání času (podle gregoriánského a ne islámského kalendáře) a výkon práva v souladu a rozporu s právem. Následují *přechodná ustanovení* (čl. 6–9) stanoví, co se děje s právními vztahy vzniklými před účinností tohoto zákona, a dále pravidla, kdy je nutné zákon aplikovat *ve vztazích s mezinárodním prvkem* (čl. 10–28). U fyzických osob rozhoduje státní příslušnost, podle níž se stanoví i rozhodné právo pro statusové otázky, posoudí způsobilost k právnímu jednání a rovněž to, zda byly splněny podmínky pro uzavření manželství či rozvod. U právnických osob je určující, kde se nachází jejich aktuální sídlo. Pokud vyvíjí většinu činností v Egyptě, aplikuje se egyptské právo. Co se týče práv k věcem movitým a nemovitým, uplatňuje se klasické pravidlo *lex fori*. Práva k nemovitostem se řídí egyptským právem, nachází-li se nemovitost na území Egypta, u movitých věcí rozhoduje, kde se nacházely v okamžiku jednání vedoucího k nabytí práva k movité věci. I egyptská právní úprava počítá s výhradou veřejného pořádku a nepřipouští aplikaci cizího práva, byla-li by v rozporu s veřejným pořádkem, anebo zvyklostmi v Egyptě.

V **následující hlavě první části** zákoníku (čl. 29–53) nalezneme právní úpravu *fyzických a právnických osob*. V případě fyzických osob (čl. 29–51) stanoví, kdy nabývají a pozbývají právní způsobilosti, což víceméně koresponduje s naší právní úpravou, byť v případě ztracené a nezvěstné osoby připouští za určitých podmínek podpůrné použití šarí'yy. Navzdory tomu, že občanský zákoník neobsahuje úpravu rodinného práva, stanoví v čl. 34 an., kdo je považován za příbuzného, a jaký je jejich příbuzenský vztah. Vedle bydliště upravuje zákoník způsobilost k právnímu jednání, jež je možné na základě zákona omezit. Je-li způsobilost k právnímu jednání omezena, je příslušné osobě ustanoven zástupce. Plné způsobilosti k právnímu jednání nabývá člověk zletilostí, tj. dosažením věku 21 let. Tedy za předpokladu, že není osoba ve své způsobilosti k právnímu jednání omezena, jak to předvídá zákoník. Výše uvedená úprava fyzických osob se vztahuje na všechny občany Egypta bez rozdílu jejich vyznání.

Právnické osoby jsou upraveny v občanském zákoníku jen kuse – ve dvou člancích. Jejich původní právní úprava v člancích 54 až 80 byla roku 1956 zrušena v souvislosti s vydáním samostatného předpisu, jenž byl nahrazen dekretem z r. 1964. Občanský zákoník proto obsahuje jen taxativní výčet právnických osob podle egyptského práva a základní požadavky kladené na právnické osoby (majet-

ková samostatnost, právní subjektivita specifikovaná v zakladatelských dokumentech, sídlo, statutární orgány atd.). Právníkem osobou je stát, města a vesnice a jiné veřejnoprávní organizace, o kterých to stanoví zákon, církve a spolky uznané státem, náboženské nadace (tzv. *awqáf*, sg. *waqf*),²⁰ obchodní společnosti a právnícké osoby soukromého práva.

V třetí hlavě první části (čl. 81–88) jsou definovány předměty právních vztahů – věci movité a nemovité s tím, že zákoník rozeznává i věci zastupitelné a spotřebovatelné. Vymezeno je i veřejné vlastnictví, jímž je rozuměno vlastnické právo státu nebo právníckých osob veřejného práva k věcem movitým i nemovitým.

Následně občanský zákoník upravuje v **druhé části závazkové právo obecné** (hlava první, čl. 89–417) a **jednotlivé smluvní typy** (hlava druhá, čl. 418–801). V rámci části o obecném závazkovém právu jsou stanoveny „*prameny závazků*“ (čl. 89–198), tedy právní důvody vzniku závazku, tj. smlouva, jednostranné právní jednání (veřejný příslib) a zákon. *Smlouvu* představují dvě samostatná právní jednání, jež se co do výrazu vůle shodují. Připouští se, aby nabídka k uzavření smlouvy byla časově omezena. K platnému uzavření smlouvy postačuje, aby se strany dohodly na podstatných náležitostech smlouvy, není-li sjednáno jinak. Zákoník připouští za určitých podmínek i uzavření smlouvy mlčky, není-li nabídka v přiměřené době odmítnuta. K uzavření smlouvy jsou způsobilé všechny osoby, nejsou-li omezeny ve způsobilosti k právnímu jednání. Následně zákon stanoví podmínky pro platnost některých právních jednání mladistvých (blíže viz níže) a duševně chorých, mentálně zaostalých, prostopášníků a slabomyslných. Řešen je i případ omylu při uzavření smlouvy, uvedení v omyl a jejich vliv na platnost smlouvy. Předmětem smlouvy může být i věc, která v okamžik uzavření smlouvy neexistuje. Strany jsou vázány ujednáními ve smlouvě a v případě, že dlužník neplní, je možné (po marném uplynutí doby stanovené ve výzvě) požádat soud o vynucení plnění, anebo od smlouvy odstoupit. Po stručné úpravě *veřejného příslibu* v hlavě druhé je upravena ve třetí hlavě *odpovědnost za způsobení škody* třetím osobám a v hlavě čtvrté *bezdůvodné obohacení* jako obohacení se bez právního důvodu a to bez ohledu na to, zda byl obohacený zbaven způsobilosti k právnímu jednání. Ten, komu bylo tímto způsobem zasaženo do jeho práv, se může obrátit ve lhůtě tří let (od okamžiku, kdy se o zásahu dozvěděl), resp. patnácti let (od okamžiku, kdy k zásahu došlo) na soud a žádat náhradu vzniklé újmy.

V rámci obecných závazků (čl. 199–264) jsou upraveny podmínky pro *vymáhání dluhu* po dlužníkovi soudní cestou, *změny v závazcích*, a pluralita objektů dluhu (čl. 265–278), *mnohost subjektů na smluvních stranách* (čl. 279–302) – především solidarita a nedělitelnost plnění. *Postoupení pohledávky* (čl. 303–322) je možné, pokud není zakázáno zákonem, dohodou smluvních stran nebo pokud není vyloučeno povahou obligace. K postoupení pohledávky není třeba souhlasu dlužníka. *Zánik obligace* (čl. 323–418) nastává na základě dohody s dlužníkem a za přiměřenou protihodnotu, kdy dochází ke změně v předmětu závazku nebo osobě věřitele či dlužníka. K zániku může dojít i prominutím dluhu, nemožností plnění či promlčením, kdy obecná promlčecí lhůta je patnáct let, ale zákon sám předvídá celou řadu výjimek. V případě opakovaného plnění (nájemné, mzda, penze, či pevně stanovené úroky apod.) je promlčecí lhůta pět let, stejně jako u nároků určitých profesních skupin

(právníci, vyučující, inženýři, makléři atd.), představují-li tyto nároky odměnu za odvedenou práci. Nárok na zaplacení daní zaniká uplynutím tříleté lhůty. Zvláštní skupinu představují práva, jež se promlčují v jednoleté lhůtě. Mezi ně se řadí především práva obchodníků, práva hoteliérů a restaurátérů a práva dělníků, úředníků a placeného personálu na jejich odměnu. Zákoník počítá se stavením lhůty, pokud se oprávněný domáhá svého nároku před soudem nebo ho dlužník uzná.

Občanský zákoník v hlavě druhé upravuje **jednotlivé smluvní typy** (čl. 418–801). Mezi pojmenované smlouvy řadí *smlouvy ohledně vlastnictví* (především kupní smlouva a darovací; čl. 418–557), *smlouvy o požitcích z jiných předmětů – o užívání věci* (nájemní smlouva, smlouva o užívání věci; čl. 558–645), *smlouvy ohledně vykonané práce* (především pracovní smlouva, zastoupení či smlouva o úschově; čl. 646–738), *odvážné smlouvy* (hazard, sázky, doživotní důchod a pojistná smlouva; čl. 739–771) a *smlouvu o ručení* (čl. 772–801).

Na základě *kupní smlouvy* (čl. 418–481) je převáděno vlastnické právo k věci za dohodnutou kupní cenu. Připouští se, aby si strany sjednaly kupní cenu s odkazem na tržní hodnotu prodávané věci. Kupní cena je pak určena k okamžiku, kdy má být věc dodána kupujícímu. Absence ujednání o výši kupní ceny nevede nutně k neplatnosti smlouvy. Lze-li dovodit z okolností, že strany měly v úmyslu se dohodnout na tržní ceně, nebo ceně, jež byla v jejich předchozích transakcích obvyklá, smlouva je považovaná za platně uzavřenou. Má-li být kupní cena zaplacená až po předání věci kupujícímu, může být převod vlastnického práva k věci podmíněn plným splacením kupní ceny. V případě splátek je vlastnické právo převedeno sice po uhrazení celé ceny, ale zpětně k datu uzavření smlouvy. Kupní cena se platí na místě dodání předmětu koupě, není-li dohodnuto jinak či není-li jiné zvyklosti. Kupující by měl obdržet předmět koupě na místě, kde se objekt nachází v době, kdy je uzavřena kupní smlouva, není-li dohodnuto jinak. Prodávající nemá nárok na úroky z kupní ceny, nedoručí-li kupujícímu upomínku nebo mu nepředá předmět koupě. Kupující nese i jiné náklady spojené s koupí, především poštovné (obecně náklady dodání věci), registrační poplatky, není-li dohodnuto jinak. Občanský zákoník rozeznává určité „typy“ kupních smluv, jako jsou smlouva o koupi s právem zpětného nabytí vlastnického práva, smlouva o prodeji majetku třetí osoby, či smlouvu o převodu práva, jež je předmětem soudního řízení, smlouva o prodeji nemovitosti, smlouva o prodeji v době smrtelné nemoci (v okamžik blížící se smrti), nebo kupní smlouva uzavřená mezi zástupci stran.

Občanský zákoník následně reguluje i *směnnou smlouvu* (čl. 482–485), kdy na základě této smlouvy je převedeno vlastnické právo k předmětu jinému než peníze. Pokud však směňované předměty mají rozdílnou hodnotu, je přípustné si ujednat doplacení rozdílu.

Mezi smlouvy týkající se vlastnického práva je řazena i *darovací smlouva* (čl. 486–504), o níž pojednávám níže, a *společnost* (čl. 505–537), resp. společenská smlouva. Úprava je značně dispozitivní a společníci si mohou sjednat odchýlnou úpravu od zákonných pravidel. Ve společenské smlouvě se více než dvě osoby zaváží přispět k projektu tím, že se budou na něm podílet prostřednictvím (investováním) peněz nebo práce s tím, že si mezi sebe rozdělí zisky a ztráty plynoucí ze společného projektu. Pro společenskou smlouvu se vyžaduje dodržení písemné formy pod sankcí neplatnosti. Společníci spoluvlastní určitý majetek (kapitál), nemají k němu pouhé poživací právo. Jejich podíly jsou stejné.

Rozdělení zisků a ztrát je poměrné podle výše podílu jednotlivých společníků, není-li ve smlouvě stanoveno jinak. Obsahuje-li smlouva ujednání jen o rozdělení zisků, použije se analogicky i na rozdělení ztrát. V případě, že jeden ze společníků do společnosti vkládá svou práci, je výše jeho podílu stanovena s ohledem na přínos jeho práce společnosti. Opo- mívá-li smlouva jednoho ze společníků při rozdělení zisku a ztrát, je neplatná. Ve smlouvě společníci určí osobu, která společnost řídí. Může jí být společník, anebo osoba stojící mimo společnost. Rozdíl mezi nimi je jen pro případ odvolání, kdy u společníka řídicího společnost je odvolání vázáno na splnění zákonných podmínek, kdežto nespolečník je odvolatelný vždy. Společnost zaniká uplynutím doby, která je určena, nebo naplněním cíle, pro který byla založena. Pokud však i po uplynutí doby nebo naplnění cíle společníci i nadále vyvíjejí činnost, pro niž byla společnost založena, závazek se prodlužuje o rok a podmínky zůstávají stejné. Společnost zaniká i tehdy, dojde-li ke zničení jejího celého majetku nebo jeho většiny, pokud se zbytek stane nevyužitelným. Další skutečností mající za následek zánik společnosti jsou např. úmrtí jednoho ze společníků, či insolvence nebo exekuce vedená na společníka, není-li ve smlouvě stanoveno jinak. I jednomyslná shoda na zániku společnosti je možná. Nedospějí-li k ní, může se každý ze společníků obrátit na soud s žádostí o zrušení společnosti pro neplnění povinností jednoho z partnerů. Zákoník stanoví i způsob likvidace společnosti.

Mezi poslední smluvní typy v této části patří *smlouva o půjčce* (čl. 538–544), ve které je přípustné sjednat si úroky, a *smlouva o trvalém příjmu* (čl. 545–548), ve které se jedna osoba zaváže druhé vyplácet pravidelně určitou částku. V neposlední řadě je upravena i *dohoda o narovnání* (čl. 549–557), ve které se znesvářené strany dohodnou na urovnání svých závazků. Narovnání není přípustné v otázkách spojených s personálním statusem nebo veřejným pořádkem. Podmínkou je, aby byla smlouva uzavřena písemně nebo oficiálním záznamem.

Následně v části druhé jsou upraveny *smlouvy o požiticích z jiných předmětů*, kam se řadí *nájemní smlouva* (čl. 558–634) a *smlouva o výpůjčce* (čl. 635–645). U nájemní smlouvy je rozlišováno mezi různými druhy nájemní smlouvy jako nájem zemědělské půdy, pacht, nájem nezcizitelného pozemku (*waqfu*). Následují *smlouvy ohledně pracovní činnosti*, kam spadá především *pracovní smlouva* (čl. 674–698), kdy se osoba zaváže pracovat za úplatu pod vedením nebo dohledem druhé strany. Pracovní smlouvu je možné uzavřít na dobu určitou, neurčitou i jen na konkrétní službu. Je-li smlouva uzavřena na dobu určitou a obě dvě strany po uplynutí doby nadále pokračují v plnění svých povinností, přemění se závazek na dobu neurčitou. Není-li doba trvání pracovního poměru ve smlouvě určena a není možné ji dovodit ani z typu práce nebo důvodu zavření smlouvy, mají obě strany právo ukončit pracovní vztah. Aby se jednalo o platně uzavřenou pracovní smlouvu, musí být budoucí zaměstnanec v okamžiku uzavření smlouvy plnoletý.

Další smluvní typ, jenž je zákoníkem upraven, je *smlouva o zastoupení* (čl. 699–717), kdy zástupce činí právní úkony na účet zastoupeného. Připouští se jak generelní zastoupení, tak i speciální (zástupce je oprávněn činit úkony za zastoupeného, jež jsou ve smlouvě uvedeny – např. zastoupení při uzavření kupní a darovací smlouvy, nebo smlouvy o narovnání, či zastupování před soudem). Následuje *smlouva o úschově* (čl. 718–738), jež může být bezplatná i za úplatu, přičemž schovatel nemá právo uschovanou věc užívat. Pokud by byla uzavřena smlouva o úschově a předmětem úschovy by byly peníze nebo věc podléhající zkáze a schovatel by byl navíc oprávněn věc užívat, považovala by se

tato smlouva za smlouvu o půjčce. Vyčleněna je zvláště smlouva o úschově s uschováním věci u třetí osoby; tuto formu úschovy je možné nařídit též soudní cestou. O právní úpravě *aleatorních (odvážných) smluv* (hazard, sázky, doživotní důchod a pojistná smlouva; čl. 739–771) bude pojednáno níže.

Třetí část občanského zákoníku upravuje **věcná práva** (čl. 802–1029). Právní úprava je rozdělena do několika oddílů regulujících vlastnické právo a způsoby jeho nabytí a různé věcněprávní zajišťovací instituty. Vlastník (čl. 802–869), má právo sám v rámci mezí zákona s věcí volně nakládat užívat ji a požívat. Vlastník věci má právo ke všemu, co věc tvoří a co by v případě oddělení od ní vedlo k jejímu zničení, poškození nebo její změně. Vlastnické právo k půdě se vztahuje zároveň na vše, co je pod jejím povrchem i na ní, tzn., že zde platí superficiální zásada. Jeho omezení je přípustné jen na základě dohody nebo zákona. Při využívání svého práva musí vlastník dbát stávající právní úpravy, stejně jako nesmí nad obvyklou míru užívat své právo a zasahovat do vlastnického práva jiného (souseda). Vlastník má naopak povinnost strpět například průtok vody přes jeho pozemek, pokud je voda využívána k zavlažování pozemků, jež jsou bez zdroje vody (toto obdobně platí i pro vedení kanalizace), či strpět právo cesty pro vlastníka okolního pozemku, pokud okolní pozemek nemá přístup k veřejné cestě s tím, že má právo na přiměřenou náhradu. Občanský zákoník zná *spoluvlastnické právo* a stanoví, že pokud není určeno jinak, jsou podíly spoluvlastníků stejné. Rozhodování o hospodaření s věcí náleží spoluvlastníkům a jejich hlasovací právo odpovídá výši jejich podílů. Tříčtvrtinová většina může sama rozhodnout i o takových zásadních záležitostech, jež jsou spojeny se změnou účelu (užívání) věci. Její rozhodnutí musí být ostatním spoluvlastníkům oznámeno. Právo ostatních spoluvlastníků obrátit se ve dvouměsíční lhůtě (od oznámení) na soud tímto není dotčeno.

Jako zvláštní druh spoluvlastnictví se vyčleňuje „*rodinné spoluvlastnictví*“. Členové stejné rodiny, jež jsou spojeni z pracovních důvodů nebo jiných zájmů, se mohou dohodnout na založení „rodinného spoluvlastnictví“. Předmětem může být buď věc, jež byla nabyta při vypořádání dědictví, nebo jiná věc, jež vlastní a k níž se dohodli, že vznikne „rodinné spoluvlastnické“ právo. Existence „rodinného spoluvlastnictví“ je časově omezena na dobu maximálně patnácti let. Kterýkoli ze spoluvlastníků se může ještě před zánikem spoluvlastnictví obrátit na soud (z ospravedlnitelného důvodu) a požadovat, aby jeho podíl byl z „rodinného spoluvlastnictví“ vyjmut. Před uplynutím doby, na níž je spoluvlastnictví sjednáno, není možné věc rozdělit.

Další část občanského zákoníku upravuje různé **způsoby nabytí vlastnického práva** (čl. 870–934). Pokud se někdo ujme panství *nad movitou věcí bez pána* s úmyslem stát se jejím vlastníkem, stává se jejím vlastníkem (případ okupace). Movitá věc je považována za věc ničí, opustí-li jí vlastník s úmyslem, aby jeho vlastnické právo zaniklo. Věc ukrytá (poklad) nebo skrytá, jejíž vlastník je neznámý, se stává vlastnictvím toho, komu náleží vlastnické právo k pozemku, kde byla nalezena. Jedná-li se o nezczizitelnou nemovitost, stává se vlastníkem ten, kdo byl jejím původním vlastníkem, než se stala nezczizitelnou, případně jeho dědicové. Zvláštní úprava platí pro věci nemovité, jež nemají vlastníka. Řeší se především případ neobdělávané půdy (bez vlastníka), která je považována za exklusivní vlastnictví státu.

Občanský zákoník jen stručně upravuje záležitosti související s nabytím vlastnického práva v *souvislosti s vypořádáním pozůstalosti*. Některé otázky ponechává neupravené a odkazuje na šarí'cu a zvláštní zákony. V zákoníku je tak stanoven jen způsob vypořádání

pozůstalosti a jmenování správce dědictví. Správce pozůstalosti může jmenovat sám zůstatitel ve své poslední vůli, nebo ho jmenuje soud (rozlišuje se toliko mezi případem, kdy se dědici jednomyslně shodnou na osobě správce pozůstalosti a kdy ne). Správce pozůstalosti pod soudním dohledem pozůstalost vypořádá, načež může požádat soud o přiměřenou odměnu za svou práci. Ta je hrazena z pozůstalosti. V neposlední řadě občanský zákoník obsahuje základní právní úpravu *poslední vůle*. V detailech se aplikuje islámské právo a zvláštní zákony. Další způsob nabytí vlastnického práva je tradičně *na základě smlouvy*.

Poměrně zajímavá a diskutovaná je právní úprava **předkupního práva** (čl. 935–948), o níž je pojednáno níže. V rámci věcných práv je upravena i **držba** (čl. 949–984) a **užívací právo, poživací právo a právo stavby**, kdy právo stavby je omezeno na maximální dobu šedesáti let a **služebnosti** (čl. 985–995). Dále jsou v občanském zákoníku upraveny věcněprávní zajišťovací právní instituty. Prvním je **hypotéka** (čl. 1030–1084), která vzniká smlouvou mezi věřitelem a dlužníkem, předmětem je již existující nemovitost. Musí být pořízena na základě oficiálního dokumentu (veřejnou listinou). Hypotékou může být zajištěn dluh, jenž v okamžik smlouvy existuje, nebo v budoucnu vznikne, stejně jako i ten, o jehož vzniku nepanuje jistota. Občanský zákoník připouští vznik **zástavního práva k nemovitostem** (čl. 1085–1095) na základě vykonatelného soudního rozhodnutí (jde o období našeho soudcovského zástavního práva), kdy věřitel může požádat soud o vyznačení zástavního práva k nemovitostem dlužníka, aby uspokojil (zde spíše zajistil) své pohledávky. Jsou zde však jistá omezení – věřitel může nabýt zástavní právo jen za života dlužníka a musí se ve svém podání odvolávat na vykonatelný rozsudek domácího soudu. Je možné si sjednat i **zástavní právo k movité věci** (čl. 1096–1129), kdy zástava je předána věřiteli, nebo třetí osobě. Věřitel má po dobu trvání dluhu věc u sebe s tím, že má při uspokojení své pohledávky přednost před ostatními věřiteli. Předmětem zástavy však smí být jen věc zpeněžitelná prostřednictvím veřejné aukce. Věřitel po dobu plnění dluhu nesmí brát užitky z předmětu zástavy. Pokud však věc dává plody, mohou si strany sjednat, že se tyto plody započítají na úroky, avšak jen do jejich zákonem povolené výše. Jakmile je dluh splněn, věřitel je povinen předmět zástavy vrátit dlužníkovi. Po zvláštní úpravě následující obecná ustanovení o zástavním právu (čl. 1130–1136), kdy se rozlišuje, zda je předmětem zástavy věc movitá (čl. 1138–1146) nebo nemovitá (1147–1149).

4.2 Islámské právo a občanský zákoník

Sanhúrí si předsevzal, že se bude jednat o kodifikaci založenou na islámském právu. Úřední důvodová zpráva nicméně uvádí, že při zpracování občanského zákoníku bylo přihlíženo především k výsledkům srovnávací právní vědy, dosavadní judikatuře egyptských soudů a až na třetím místě je uvedeno islámské právo.²¹ Za určitých okolností dochází podle občanského zákoníku k aplikaci islámského práva soudem, což předvídá čl. 1.²² Bálz se domnívá, že toto ustanovení v praxi nehraje až tak velkou roli. V případě, že je nutné vyplnit mezery v právu, sahá soud spíše po judikatuře (egyptských soudů) a kautelární praxi, stejně jako francouzské judikatuře a teorii či obyčejovému právu. I koncepce zákoníku odpovídá francouzskému právu. Zároveň demonstruje na příkladech úpravy delikttní odpovědnosti podobnost právních úprav a zohlednění francouzské judikatury i teorie.²³

Pravdou je, že v komisi byl pro otázky šarí'cy příslušný Badawi. Sanhúrí měl mít sice výjimečné znalosti islámského práva, nicméně nebyl jedním z největších znalců islámské-

ho práva minulého století. Kodex obsahuje i právní úpravu několika institutů islámského práva, např. *šuf'ca*,²⁴ předkupní právo u nemovitostí²⁵ upravené v čl. 935–948, jenž má být v praxi hojně využíváno. *Šuf'ca* představuje podle šar'icy právo nastoupit na místo nabyvatele vlastnického práva k nemovitosti,²⁶ pokud je nemovitost prodávána cizí osobě, tzn., že se vztahuje jen na nemovitosti. Podle islámského práva předkupní právo náleží spoluvlastníkovi, dále tomu, komu svědčí nějaké právo k pozemku (např. právo cesty) a podle některých právních škol i vlastníku přilehlého pozemku (jak upravuje i Madžalla v čl. 1008). I zde se projevuje rozmanitost právních názorů v islámské právní vědě. Zatímco Málik, aš-Šáfi'í a „lid“ Medíny (*ahl al-Madína*) zastávali názor, že předkupní právo náleží jen spoluvlastníkovi, k čemuž se přiklonil i Ibn Hanbal, „lid“ Iráku (*ahl al-'Iráq*) jej přiznával i vlastníku sousedního pozemku. Rozdílnost názorů může pramenit z odlišného přístupu k dochovaným hadíthům („zprávám“ o jednání Proroka Muhammada, které mají povahu pramene práva). Hodnověrnost některých hadíthů o předkupním právu a jejich následná klasifikace je předmětem odborných debat, které nevedly k jednoznačnému závěru. Učenci přikládali vyšší váhu tu jednomu a jindy jinému hadíthu. Funkcí předkupního práva argumentují právníci z oblasti Iráku, když okruh osob s předkupním právem rozšiřují i o přímé sousedy.²⁷

Využití předkupního práva přinášelo jisté praktické problémy a islámští právníci jej klasifikovali jako zavrženíhodné jednání (*makrúh*).²⁸ Dokonce se připouštělo, aby se jeho využití zamezilo pomocí lstí a právních kliček (*hijál*).²⁹ Madžalla se snažila předkupní právo různým způsobem omezit. I současný egyptský občanský zákoník má tendenci omezit šuf'cu a stanoví okruh osob, jež mohou využít tohoto práva. Na prvním místě je vlastník, nenáleží-li mu uživatelské právo a to je předmětem „prodeje“, dále osoba, které náleží uživatelské právo k pozemku, jenž má být předmětem koupě, rovněž spoluvlastník, pokud má být prodán podíl na nemovitosti, k níž má spoluvlastnické právo, stejně jako nájemce, pokud je prodávána nemovitost, k níž má právo nájmu, což je inovativní řešení neznámé islámskému právu. V neposlední řadě má právo *šuf'cy* i soused ve třech následujících případech: pokud se jedná o stavbu nebo pozemek určený k výstavbě (ať už je ve městě, nebo na vesnici), když vázne na pozemku věcné břemeno k pozemku souseda či naopak a pokud pozemek souseda hraničí s prodáváním pozemkem po obou stranách a jeho hodnota je rovna přinejmenším polovině hodnoty prodáváného pozemku. Zákoník předvídá, že může více osob splňovat kritérium pro využití práva *šuf'cy* a stanoví jejich pořadí; stejně tak stanoví pravidla pro případ, existuje-li několik osob s předkupním právem stejné třídy.

Zákoník se snaží omezit využití předkupního práva prostřednictvím procedurálních pravidel. Oprávněnému stanoví povinnost se vyjádřit k využití předkupního práva ve lhůtě patnácti dnů od okamžiku, kdy se o prodeji oficiálně od prodávajícího nebo kupujícího dozvěděl. Během této doby musí adresovat jak prodávajícímu, tak i kupujícímu své přání nabýt vlastnické právo k předmětné nemovitosti. Jinak jej pozbude. *Šuf'ca* je vyloučena, je-li věc prodávána ve veřejné dražbě, nebo pokud je kupní smlouva uzavírána mezi descendenty a ascendenty, mezi manžely, (pokrevními) příbuznými až čtvrtého stupně a mezi příbuznými na základě uzavření manželství až do druhého stupně, což je poměrně inovativní a došlo tak k rozšíření pojmu příbuzný.

Předkupního práva není možné využít ani tehdy, má-li prodáváná nemovitost sloužit náboženským účelům, anebo má-li být (pozemek) spojen s jiným, který je již využíván tímto způsobem. K dalšímu omezení dochází i stanovením striktních formálních poža-

davků na uplatnění předkupního práva (specifikace nemovitosti, osobní údaje kupujícího a prodávajícího, podmínky koupě atd.), jejichž nedodržení vede k neplatnosti právního úkonu. Oprávněný je rovněž povinen dát do úschovy soudu aktuální cenu prodávané věci; k tomu má lhůtu třiceti dnů od okamžiku, kdy projeví vůli využít předkupní právo. Neučiní-li tak, jeho právo zaniká. Obecně platí, že toto právo zaniká nejdéle uplynutím čtyřměsíční doby od registrace kupní smlouvy u soudu.

Zajímavou oblastí upravenou v egyptském civilním kodexu a zároveň vycházející z islámského práva je i **způsobilost k právnímu jednání**. Ta se váže na rozumové schopnosti (*ahlíja*, čl. 110–112). Nezletilý, který nedosáhl věku rozumové vyspělosti, nemá právo nakládat se svým majetkem a všechna jeho nakládání jsou neplatná. Dosáhne-li nezletilý věku rozumové vyspělosti, je jeho nakládání s majetkem platné za předpokladu, že pro něho není zjevně nevýhodné. Je-li zjevně nevýhodné, je jeho právní úkon neplatný. Je-li možné následky právního jednání pro nezletilého vyhodnotit jako nevýhodné i výhodné, je nutný souhlas jeho zástupce, soudu nebo jeho dodatečného schválení po dosažení zletilosti. Ještě před tím, než nezletilý dosáhne zletilosti v jednadvaceti letech, může po dosažení věku devatenácti let svobodně nakládat se svým majetkem.

Z islámského práva vycházejí též **darovací smlouva** (*hiba*, čl. 486–504). Darování je bezúplatným závazkem mezi dárce za jeho života a obdarovaným, jehož souhlas s přijetím daru je vyžadován. Klasické islámské právo nevyžaduje, aby smlouva byla uzavřena písemně. Je jen dle většinového názoru vyžadováno předání věci, kdy právě k okamžiku předání věci obdarovaný nabývá vlastnického práva k daru. To je ale v rozporu se současnou právní úpravou v občanském zákoníku, který vyžaduje písemnou formu (úřední dokument), je-li předmětem darovací smlouvy nemovitost. Není možné darovat věc, k níž by nabyt darující vlastnické právo až v budoucnosti, jak je tomu i v islámském právu. Dárce může se souhlasem obdarovaného odstoupit od smlouvy (a docílit vrácení daru). Nesouhlasí-li obdarovaný, je možné docílit zrušení smlouvy soudní cestou. Domáhat se vrácení daru může darující zejména tehdy, pokud dárce není schopen si již zajistit adekvátní „žítí“, či plnit výživné třetím stranám, nebo když obdarovaný neplní své povinnosti vůči dárce, kdy jeho jednání je možné kvalifikovat jako „velkou nevděčnost“. Zákoník však stanoví i případy, za kterých je vrácení daru nepřijatelné, např. dojde-li ke zničení darované věci (bez ohledu na to, zda je to výsledek jednání obdarovaného, nebo ne); je-li však zničena jen jeho část, může dárce požadovat vrácení toho, co z věci zbylo. Přípustné není ani požadovat vrácení darů mezi (ex)manžely či mezi příbuznými, u nichž je překážka uzavření manželství, pokud obě dvě strany smlouvy jsou po smrti, nebo pokud se jedná o dar charitě či almužnu. I **nabídka** (k uzavření smlouvy) v přítomnosti druhé strany (*madžlis al-^caqd*, čl. 94),³⁰ či **prodej a koupi pod cenou v době smrtelné nemoci** (*al-bajc fí marad al-mawt*, čl. 477–478) vychází z islámského práva.³¹ Všechny tyto právní instituty mají svůj původ v islámském právu a někdy se v částečně pozměněné podobě objevují i v občanském zákoníku.

4.3 Je zákoník „dostatečně islámský“?

Ještě před účinností občanského zákoníku se ozývaly hlasy, že kodex není dostatečně islámský. Především profesori z káhirskeho al-Azharu spatřovali v zákoníku „světské“ dílo a požadovali větší inspiraci kompilacemi jakou je např. Madžalla, či přímo aby byl zákoník založen na pravidlech obsažených v Koránu a sunně,³² tj. islámském právu.³³

I po přijetí se ozývaly hlasy zpochybňující proislámský charakter kodexu. Jednalo se především o **právní úpravu úroků** (čl. 226–227), jejichž výše byla stanovena odlišně pro občanskoprávní vztahy (*masá'il madaníja*) ve výši 4 % a pro obchodněprávní vztahy (*masá'il tidžíríja*) ve výši 5 %. Smluvním stranám byla ale ponechána volnost a mohly se dohodnout i na jiné úrokové sazby až do výše 7 %.

Těž byla kritizována právní úprava **odvážných smluv** (*‘uquúd al-gharar*), kam jsou řazeny **hazardní hry** (*muqámara*) a **sázky** (*rihán*),³⁴ upravené v čl. 739–740,³⁵ dále **doživotní důchod** (*al-murattab maddá al-haját*; čl. 741–746) a **smlouvy o pojištění** (*tá'mín*, čl. 747–771). *Gharar* představuje risk či hazard, příp. nejistotu. Jeho zákaz není obsažen v Koránu, ale je dovozován ze sunny³⁶ a Málík o něm pojednává i ve své Muwatta' (koupě s rizikem). V islámském právu tímto termínem označujeme transakce, jež skýtají riziko, ať přímo plynoucí z jejich samotné povahy, nebo z předmětu smlouvy. Typicky je za rizikový považován prodej zboží, které ještě neexistuje (např. nenarozeného zvířete), stejně jako prodej, kdy není jasné, zda věc vůbec bude existovat (jaké bude mít kvality a případně i vady atd.),³⁷ nebo když lze mít pochybnosti o možnosti dodání předmětu (zaběhnutý velbloud) či věc (ještě) není ve vlastnictví prodávajícího (ryba v oceánu, pták ve vzduchu). Povaha takovýchto smluv je velmi riskantní a jejich následky jsou skryty. Proto se podle některých může *gharar* prodej blížit i hazardu, jenž je zakázaný. Každopádně byl zákaz *gharar* prodeje rozšířen pomocí *qijásu* i na jiné druhy transakcí skýtající riziko, tzn. mj. i na pojistnou smlouvu.³⁸

4.3.1 Ribá a egyptský občanský zákoník

Všeobecně panuje představa, že islámské právo zakazuje lichvu, resp. úroky vůbec. S tím související arabský termín *ribá*,³⁹ se objevuje na několika místech Koránu (2:275–280;⁴⁰ 3:130;⁴¹ 4:161; 30:39) a označuje obecně nějaký přírůstek, příbytek nebo výše položené místo.⁴² S *ribá* se setkáme i v dalším prameni islámského práva, sunně, neboť celá řada hadíthů blíže rozebírá otázku, co je pod *ribá* možné chápat. Na zakazu *ribá* panuje i konsensus (*'idžmá'*). Islámská právní věda, velmi stručně a zjednodušeně řečeno, chápe zpravidla *ribá* jako „zákaz bezdůvodného rozmnožení majetku“, tedy jako určitou výhodu vyjádřitelnou v penězích, které neodpovídá v synallagmatickém vztahu žádné protiplnění,⁴³ přičemž se rozlišuje několik druhů *ribá*.⁴⁴ V zahraniční literatuře bývá *ribá* překládáno jako lichva, nebo úrok, což plně nevystihuje význam tohoto slova, na což poukazuje i Amereller.⁴⁵ Neexistuje jedna jasná definice *ribá*, na níž by panovala shoda.⁴⁶ Právní školy přistupovaly k tomuto jevu spíše kasuisticky.

Ribá je označení s negativní konotací a považuje se za těžký hřích muslima. Vždy tomu tak ale nebylo. V předislámské době (*džáhilíji*) bylo běžné, aby si strany sjednaly posunutí splatnosti, pokud nebyl dlužník schopen splnit svůj dluh včas. Původní dluh byl pak navyšen zpravidla o jednu tak velkou sumu (tzv. *ribá al-nasí'a*).⁴⁷

Egyptská právní úprava připouští úroky (užívá pojmu *fá'ida*, pl. *fawá'id*) jak v občanskoprávních tak obchodně právních vztazích. Jejich maximální výše může být stranami dohodnuta až na 7 %⁴⁸ s tím, že úroky z úroků jsou zapovězeny (čl. 232). Podle Sanhúrfho by se měly rozlišovat dva druhy úroků: úroky z prodlení v podobě peněžní sumy jako odškodnění za opožděné plnění a kompenzační či úroky jako náhrada za ušlou možnost užívat kapitál.⁴⁹ Sanhúrf se však musel argumentačně vyrovnat se zákazem *ribá* a odůvodnit, proč jsou úroky přípustné.⁵⁰

I když byly úroky podle zákona přípustné, v sedmdesátých letech minulého století byla vydána i taková soudní rozhodnutí, jež považovala bankovní úroky za *ribá* a tím pádem za zakázané. Poté, co se změnou egyptské ústavy roku 1980 staly principy šari'cy hlavním pramenem zákonodárství, byla otázka přípustnosti úroků znova otevřena před Ústavním soudem, kdy se žalobce (univerzita al-Azhar) domáhal zrušení rozhodnutí správného soudu, jenž mu uložil zaplatit i úroky z dlužné částky.⁵¹ Ústavní soud žalobu zamítl s tím, že není možné aplikovat zákony retroaktivně (původní žaloba byla podána v roce 1978, tudíž před změnou ústavy) a meritorně o přípustnosti úroků nerozhodl. O přípustnosti úroků rozhodl až roku 1986 Apelační soud v Ismá'íliji, kdy se vypořádal s různou interpretací zákazu *ribá* v islámském právu a ujednání o úrocích posoudil jako platné, a tudíž i vynutitelné.⁵² Mallat v této souvislosti poukazuje na názorovou rozepři v otázce přípustnosti úroků, jež byla mezi muftími a Dár al-iftá' misríja na straně jedné a Ústavním soudem na straně druhé. Domnívá se, že při posouzení, zda je egyptský právní systém v souladu s islámským právem či nikoli, hraje Dár al-iftá' misríja druhořadou roli. Navzdory tomu, že tato instituce zůstává i nadále vlivnou.⁵³

4.3.2 Smlouva o pojištění

Smlouva o pojištění není smluvním typem, se kterým bychom se v islámském právu setkali. V arabských zemích se začala vyskytovat až v druhé polovině 19. století pod evropským vlivem.⁵⁴ Vystala nutnost vypořádat se s řadou námitek ze strany učenců, jež smlouvu o pojištění považovali za nedovolenou. Důvodů je několik. Islámské právo neznalo nepojmenované smlouvy. Podle většinového názoru právníků (i v 19. století) nebylo možné, aby strany uzavřely smlouvu, jež by nebyla jako smluvní typ islámským právem upravena. Smluvní svoboda podle hanafijské právní školy, která byla v Egyptě dominantní, ve své podstatě neexistovala, a pokud byla připuštěna, tak jen velmi omezeně.⁵⁵ Dále platil zákaz nejen *ribá*, ale obecně ve smlouvě obsažený aleatorický (odvážný) element (*gharar*), jehož původ byl spatřován v zákazu hazardních her. V okamžiku uzavření smlouvy musí podle klasického islámského práva předmět (kupní)⁵⁶ smlouvy existovat⁵⁷ a být již přesně určen. Jakékoli spekulativní smlouvy jsou zakázány.⁵⁸ Pojistná smlouva – proti vzniku škody a životní pojištění – je islámskému právu neznámou a považuje se za odvážnou smlouvu. Pro prvek rizika, jež obsahuje, je pokládána za smlouvu v rozporu se zákazem (*gharar*). V prvním případě není totiž v okamžiku uzavření smlouvy jasné, zda dojde ke vzniku škody a pojistník přitom musí uhradit pojistné, v druhém případě je jasný okamžik, kdy bude plněno, není ale jisté, kdy okamžik nastane, a tím pádem není určen rozsah plnění ze strany pojistníka.⁵⁹

Egyptský občanský zákoník dovolil smluvním stranám uzavřít pojistnou smlouvu. Pojistitel se v ní zavazuje vyplatit obnos, nebo rentu či poskytnout jiné penězi ocenitelné plnění pojistníkovi nebo jinému oprávněnému, v jehož prospěch byla smlouva uzavřena, pokud nastane událost nebo se naplní riziko, jež je ve smlouvě specifikováno. Pojistník je povinen platit prémii, nebo poskytnout jiné penězi ocenitelné plnění (pojistné). Zákoník upravuje zvlášť životní pojištění a pojištění proti požáru. V případě životní pojistky je vyplacen určitý obnos, nastane-li pojistná událost, případně je obnos splatný v okamžik uplynutí doby, na kterou byl závazek sjednán. Pojistitel je zproštěn povinnosti plnit, spáchá-li pojištěný sebevraždu. Výjimkou je případ, kdy ji spáchá pojištěný, jenž trpí nemocí, v důsledku které je zbaven schopnosti ovládat své jednání. Důkazní břemeno (spáchání

sebevraždy) leží na pojistiteli. Druhou výjimkou je spáchání sebevraždy po dvou letech od uzavření pojistné smlouvy, obsahuje-li tato ujednání, že pojistitel bude plnit i v případě smrti. Pojistitel není povinen vyplatit odškodnění, zabije-li oprávněný z pojistky pojištěného, přičemž oprávněným může být jak manžel (manželka), jejich děti nebo jejich potomci (bez ohledu na to, zda se již narodily), ale i dědicové, aniž by byli ve smlouvě jmenovitě uvedeni.

Nespokojenost některých učenců s textem zákoníku se projevila přípravou různých dílčích změn zákoníku. Roku 1978 byla dokonce ustavena komise s cílem připravit nový kodex, jenž by byl v souladu s islámským právem. Její návrh však nikdy nevstoupil v platnost. Byl formulován mimo jiné i návrh týkající se právních úkonů v oblasti majetkových práv, jež se opíral především o kompilace tradičního islámského práva, stejně jako o irácký a jordánský občanský zákoník. Předložen Parlamentu byl roku 1982. Podle tohoto návrhu mělo být například jakékoli ujednání o úrocích považováno za neplatné. Tento návrh nebyl Parlamentem doposud schválen.⁶⁰

Sanhúrí k námitkám o nedostatečné roli šarí'cy v egyptském občanském zákoníku uvedl ve svém komentáři k občanskému zákoníku (viz níže) následující: „Ubezpečuji vás, že jsme nevynechali žádné platné ustanovení šarí'cy, jenž bychom mohli zahrnout do tohoto zákoníku... Převzali jsme ze šarí'cy vše, co jsme převzít mohli s ohledem na platné zásady moderního zákoníku.“⁶¹ Dokonce měl Sanhúrí říci: „Neexistuje na světě žádného člověka, který by miloval šarí'cu více než já.“⁶² Anderson však namítá: Jak si vysvětlit, že irácký občanský zákoník z roku 1951, na jehož znění měl Sanhúrí podstatný vliv (viz níže), obsahuje podstatně více pravidel původem z šarí'cy? Nehrál v případě Egypta roli dlouhý vliv francouzského práva a v Iráku vliv Madžally nebo prostě jen Sanhúrí změnil svůj názor?⁶³ První možnost považuje Anderson za pravděpodobnější a jeho názor sdílejí i další (např. Saleh,⁶⁴ Grabau⁶⁵ či Jwaideh⁶⁶).

5. Vliv Sanhúrího a jeho kodexu za hranicemi Egypta

Sanhúrího občanský zákoník patří mezi významné soukromoprávní kodexy. Právě jím se inspirovala celá řada arabských zemí a přijala zákoníky více či méně založené na egyptském vzoru.⁶⁷ Stalo se tomu tak v Sýrii (1949, z. č. 84/1949), Libyi (1954), Súdánu (1971 a 1984),⁶⁸ Alžírsku (1975) a Somálsku (1973). S jistým omezením to platí i pro Irák (1951), Jordánsko (1976, z. č. 43/1976), Kuvajt (1980, z. č. 67/1980) a Spojené arabské emiráty (1985, z. č. 5/1985). V některých zemích se dokonce Sanhúří osobně podílel na přípravách jejich soukromoprávních kodexů, jak tomu bylo např. v Iráku (1951, z. č. 40/1951) či Libyi. Pokud byl v některých zemích přijat více méně pozměněný egyptský zákoník, pak to znamenalo přijetí zákoníku s evropskými, především francouzskými kořeny, jak podotýká i Ballantyne.⁶⁹ To by mohlo svádět k utvoření si nesprávného názoru, že země jen přejímaly egyptský zákoník. Tak tomu samozřejmě nebylo. Sanhúří se snažil vzít v potaz i historický vývoj práva dané země, stejně jako společenské prostředí. Výsledkem je (mimo jiné) i různé zastoupení ustanovení původem z Madžally (tj. ustanovení islámského práva) v soukromoprávních kodifikacích.⁷⁰ Můžeme tak rozlišovat mezi dvěma skupinami států – těmi, které více méně převzaly egyptský občanský zákoník v téměř nezměněné

podobě (Sýrie, Libye, Somálsko, Alžír, Bahrajn, Katar a ve své podstatě i Omán) a těmi, které ho založily na egyptsko-iráckém modelu (Spojené arabské emiráty, Jemen, Súdán a Jordánsko). Vznikají i rozličné „rodinné vazby“ mezi zákoníky, jak trefně vystihnul Krüger, když poukázal na posloupnost některých receptů.⁷¹

Není to ale jen kodex samotný, jenž měl zásadní vliv na utváření dalších zákoníků v arabských zemích. Byl to i dvanácti svazkový komentář k občanskému zákoníku *Al-wasít fí šarh al-qánún al-madaní al-džadíd* (1952–1970) o více než 12 500 stranách, jehož autorem byl Sanhúrí. Poslední díl dopsal Sanhúrí rok před svou smrtí. Uvedený komentář představuje nejen úctyhodný počín, ale i centrální dílo používané nejen v Egyptě samotném,⁷² nýbrž i za jeho hranicemi – a to nejen z důvodu počátečního nedostatku komentářové literatury. Komentář sloužil k vyplňování mezer v právu a pomáhal při interpretaci jednotlivých ustanovení. Je tak povinnou četbou nejen pro egyptského právníka, ale i ostatní arabské právníky. Dokonce se uvádí, že má tak výsadní postavení, že má fakticky povahu pramene práva.⁷³

Sanhúrího kodex byl od začátku vnímán jako „celoarabský“ zahajující novou epochu v Egyptě a sousedních arabských státech. Postupem času se stalo téměř zvykem, aby se v rámci komentáře egyptského občanského zákoníku poukazovalo i na právní úpravu ostatních arabských zemí (Sýrie, Iráku, Libanonu, Libye, Jordánska či Kuvajtu), a to nejen ve formě pouhých odkazů.⁷⁴

Sanhúrího vliv se projevoval různě, ať již ovlivňoval ostatní arabské státy prostřednictvím „svého“ kodexu či komentáře k němu. Roku 1935 byl například pozván do Bagdádu, aby tam vytvořil studijní plán pro nově vznikající právnickou fakultu⁷⁵ a stal se i vedoucím redakce právnického časopisu *al-Qada*.

Cílem Sanhúrího bylo vytvořit jednotu práva v Egyptě i okolních zemích. Ve svém důsledku však možná dosáhl více. Krüger uvádí, že výsledkem byl vznik nového, egyptského právního okruhu⁷⁶ s téměř jednotným majetkovým právem inspirovaným francouzskou právní úpravou. Je proto smutné, že i ve své rodné zemi je dnes vnímán jako nejvýznamnější arabský právník 20. století⁷⁷ jen v odborných kruzích a běžnému Egypt'anova zůstává osobou neznámou.⁷⁸

Poznámky

- 1 Roku 1868 byla např. založena i Ecole khédivale de droit, předchůdce Právnické fakulty Káhirské univerzity, jež byla založena až v roce 1925.
- 2 Gombár, Eduard: *Moderní dějiny islámských zemí*. Praha: Karolinum, 1999, s. 219, 222, 260 an. K dějinám Egypta blíže mj. viz Bareš, Ladislav – Veselý, Rudolf – Gombár, Edouard: *Dějiny Egypta*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2009; Cleveland, William, L. – Bunton, Martin. *A History of the Modern Middle East*. Fifth Edition. Westview Press, 2013.
- 3 Madžalla, plným názvem *Madžalla al-Ahkám al-Adlija* či pod tureckým názvem Mecelle, je soukromoprávní kodifikace, s jehož vydáváním se započalo r. 1869. Roku 1876 vydal sultán zákon, jímž se Madžalla stala dne 18. 9. 1876 účinným právním předpisem v Osmanské říši. Madžalla je dílem historika a právníka Ahmeda Cevdeta Paši (1822–1895).
- 4 „Smíšené“ soudy získaly svůj název pro způsob obsazení soudci – v první instanci působilo sedm soudců (čtyři soudci neegyptského původu a tři egyptského) a u odvolacího jedenáct soudců (sedm cizích soudců a čtyři egyptští). U soudu tak jako zahraniční soudci působili především francouzští, angličtí a italské soudci. Je možné říci, že právě francouzští právníci získali významný vliv v Egyptě, když byli dosazováni do významných úřadů. Smíšené soudy rozhodovaly spory majetkové povahy, v nichž vystupovali i cizinci.
- 5 Neupravovaly např. rodinné právo, dědické, či právo náboženských nadací (*waqf*, pl. *awqáf*), tzn. to, co je označováno jako oblast práva personálního statusu (*al-ahwál aš-šachsija*).
- 6 Bälz, Kilian: *Europäisches Privatrecht jenseits von Europa? Zum fünfzigjährigen Jubiläum des ägyptischen Zivilgesetzbuches (1948)*. *Zeitschrift für Europäisches Privatrecht*. 2000, Nr. 1, s. 54.

- 7 Hill, Enid: Al-Sanhuri and Islamic Law. *Arab Law Quarterly*, 1988, Vol. 33, No. 3, s. 40.
- 8 As-Sanhúrí se narodil v Alexandrii jako syn státního úředníka. Vystudoval Ecole khédivale de droit, kterou zakončil roku 1917 jako nejlepší student ve svém ročníku. Následně začal pracovat v *nijába* (úřadě státního zástupce) na smíšeném soudě v Mansúře, kde se pak stal i soudcem. Jako soudce působil poté i v ‘Asjútu. Roku 1920 započal se svou přednáškovou činností pro soudce šar‘atských soudů. Později se rozhodl pokračovat ve vzdělání ve Francii, kam i roku 1921 odjel. Rozhodl se pro Lyon, kde byla početná komunita egyptských studentů. Ve Francii získal doktorát jak v oblasti práva, tak i politologie. Po návratu do Egypta, se dal na akademickou dráhu a začal učit na Právnické fakultě (tehdy krále Fu‘áda, dnes Káhírské univerzity). Po jeden rok byl dokonce i děkanem Právnické fakulty v Káhíře. Svou pozici byl však donucen opustit.
- 9 Jeho deníky neměly být nikdy zpřístupněny veřejnosti. Jeho dcera je však mnoho let po jeho smrti vydala. Toto rozhodnutí lze jen uvítat, protože jsou cenným zdrojem informací o názorech Sahnúrího.
- 10 Záznam z deníku ze dne 21. 1. 1922. Bechor, Guy: *The Sanhuri Code, and the Emergence of Modern Arab Civil Law (1932 to 1949)*. Leiden: Brill, 2007, s. 49.
- 11 Podobné otázky se věnoval i egyptský právník Chaífik Chehata v roce 1936 v knize o obecném závazkovém (islámském) právu podle hanafijské právní školy.
- 12 Bechor, Guy: *The Sanhuri Code, and the Emergence of Modern Arab Civil Law (1932 to 1949)*. Leiden: Brill, 2007, s. 52.
- 13 Vedle Lamberta významnou měrou ovlivnil vznikající občanský zákoník další profesor práva z Lyonu, Louis Josserand (1868–1941). Zatímco Lambert se podílel především na úvodních ustanoveních zákoníku, Josserand na obecné teorii závazků.
- 14 Bälz, Kilian. Europäisches Privatrecht jenseits von Europa? Zum fünfzigjährigen Jubiläum des ägyptischen Zivilgesetzbuches (1948). *Zeitschrift für Europäisches Privatrecht*. 2000, Nr. 1, s. 51.
- 15 Např. zákoníky Švýcarska, Nizozemí, Rakouska, Německa, Španělska, Itálie, Brazílie, Tuniska, Maroka či Libanonu.
- 16 Saleh, Nabil: Civil Codes of Arab Countries: The Sanhuri Codes. *Arab Law Quarterly*. 1993, Vol. 8, No. 2, s. 163; Hill, Enid: Al-Sanhuri and Islamic Law. *Arab Law Quarterly*, 1988, Vol. 33, No. 3, s. 35.
- 17 Bechor, Guy: *The Sanhuri Code, and the Emergence of Modern Arab Civil Law (1932 to 1949)*. Leiden: Brill, 2007, s. 218.
- 18 Hill, Enid: Al-Sanhuri and Islamic Law. *Arab Law Quarterly*, 1988, Vol. 33, No. 3, s. 57.
- 19 Pokud není uvedeno jinak, jsou citovaná ustanovení z egyptského občanského zákoníku.
- 20 Ačkoli předchozí zákoníky nepovažovaly *awqáf* za právnické osoby, nový občanský zákoník stanovil opak. Zohlednil soudní praxi, která je považovala za právnické osoby. Důvodem mělo být umožnění *awqáf* stát se v případě sporu navrhovatelem a ostatním subjektům dát šanci se domáhat svých práv na *awqáf* prostřednictvím soudu, bylo-li třeba. Zařazení náboženských nadací mezi právnické osoby však není zcela v souladu s pojetím *waqfu* v islámském právu a na *waqfu* se vztahují pravidla, která nemají moc společného s jeho pojetím a funkcí podle islámského práva. Blíže viz Bechor, Guy: *The Sanhuri Code, and the Emergence of Modern Arab Civil Law (1932 to 1949)*. Leiden: Brill, 2007, s. 226 an.
- 21 Jak uvádí s odkazem na důvodovou zprávu Bälz in: Bälz, Kilian: Europäisches Privatrecht jenseits von Europa? Zum fünfzigjährigen Jubiläum des ägyptischen Zivilgesetzbuches (1948). *Zeitschrift für Europäisches Privatrecht*. 2000, Nr. 1, s. 60.
- 22 Čl. 1 odst. 1 *Zákonná ustanovení se aplikují na všechny otázky, které jsou těmito ustanoveními podle jejich znění či jejich významu upraveny*. Čl. 1 odst. 2 *Není-li nalezeno žádné zákonné ustanovení, jež by mohlo být aplikováno, rozhodne soudce dle obyčejového práva* (‘urf). *Není-li ho, pak podle principů šar‘fy* (pozn. toto je vlastní, neoficiální překlad ustanovení).
- 23 Konkrétně se jedná o čl. 163, jež se nápadně podobá čl. 1382 francouzského CC. Blíže viz: Bälz, Kilian: Europäisches Privatrecht jenseits von Europa? Zum fünfzigjährigen Jubiläum des ägyptischen Zivilgesetzbuches (1948). *Zeitschrift für Europäisches Privatrecht*. 2000, Nr. 1, s. 62 an.
- 24 K *šuf‘a* se váže celá řada hadíthů. Muhammad (NBŽM) měl např. říci: „*Kdokoli má podíl na kusu půdy, nebo domu, není oprávněn ho prodat, dokud mu nedá jeho partner nebo spoluvlastník svolení. Pokud partner chce, může si to (podíl) vzít (koupit) a pokud si tak přeje, nechat ho být, tzn. dovolit, aby to bylo prodáno jinému.*“ Výjimkou byly jen *res omnium communes* (voda, „ulice“ a datlovníky). Z následujícího hadíthu je patrné, že se *šuf‘a* nemusela nutně omezovat jen na nemovitosti. „*Partner je předkupujícím v čemkoli,*“ (sbírka hadíthů od Tirmídhího patřící mezi šest nejvýznamnějších kanonických sbírek hadíthů) tj. má předkupní právo k čemukoli, tzn. i k věcem movitým. Navzdory tomuto hadíthu většinovým názorem je, že se *šuf‘a* vztahuje jen na nemovitosti. Rushd, Ibn: *The Distinguished Jurist: Volume II*. Reading: Garnet Publishing, 2006, s. 309. Blíže k pojetí *šuf‘a* viz např. Hassan, ‘Abdullah ‘Alwi Haji: *Sales and Contracts in Early Islamic Commercial Law*. Islamabad: Islamic Research Institute, International Islamic University, 1994, s. 104 an.
- 25 Které je upraveno např. i v Madžalle, čl. 950.
- 26 Resp. tomu, co je označováno jako *‘aqar*. Pod tento termín spadá půda (orná i pastviny), zahrady, ohrady a domy. Právní školy se shodují na tom, že předkupní právo se aplikuje na domy a pozemky, resp. půdu. Jsou zaznamenaný rozdílné názory na to, zda se předkupní právo vztahuje i např. k ovoci na stromě, jež je na pozemku, k němuž se vztahuje předkupní právo, nebo na studánky, příjezdové cesty a dvorky přilehlé k domu.

- 27 Blíže viz: Rushd, Ibn: *The Distinguished Jurist: Volume II*. Reading: Garnet Publishing, 2006, s. 307 an.
- 28 Jednání muslima se podle islámského práva hodnoceno a následně rozděleno do pěti kategorií: povinné (*wádžib*), doporučené (*sunna* či *mandúb*), dovolené – z hlediska práva indiferentní (*mubáh*), zavrženíhodné (*makrúh*) a zakázané (*harám*).
- 29 Bechor, Guy: *The Sanhuri Code, and the Emergence of Modern Arab Civil Law (1932 to 1949)*. Leiden: Brill, 2007, s. 237.
- 30 Smlouvy bývaly tradičně uzavírány během jednoho jednání. To se odráží i v právní úpravě uzavírání smluv v občanském zákoníku. Pokud je učiněna nabídka během jednání, aniž by byla stanovena doba, do které je nutné se k ní vyjádřit, a je-li nabídka ihned (během jednání) akceptována, není přípustné vzít svou ofertu zpět. Není-li nic známo o tom, že byla nabídka stažena před jejím přijetím, je smlouva považována za platně uzavřenou. A to i tehdy, když nebyla nabídka přijata ihned, to však za předpokladu, že došlo k akceptaci do konce jednání.
- 31 Tyto dva články se vztahují na osobu, která je na „smrtné posteli“ a prodá dědici (nebo jiné osobě) věc pod její hodnotou. Pak je kupní smlouva platná jen za předpokladu, že navýšená cena prodané věci nepřekročí jednu třetinu pozůstalosti. Přesahuje-li jednu třetinu, musí s tím dědicové souhlasit, nebo musí kupující dorovnat cenu tak, aby ve výsledku nepřesahovala jednu třetinu pozůstalosti. Toto ustanovení nemá být aplikováno k tíži toho, kdo byl v dobré víře. Výše uvedená pravidla souvisí s omezeními co do nakládání s majetkem prostřednictvím poslední vůle, jak jsou upravena v islámském právu, resp. občanském zákoníku v čl. 915 an.
- 32 Grabau, Fritz-René – Hundt, Irina: Ägypten: Moderne Entwicklung des Rechts. *Zeitschrift für Rechtsvergleichung*. 2003, Nr. 1, s. 14.
- 33 Pro dokreslení situace, jakou váhu přikládali i právníci islámskému právu, lze poukázat na první zasedání děkanů právnických fakult v Bejrútu roku 1973. Zde se děkani shodli na tom, že by islámské právo mělo být studováno na fakultách jakožto oficiální pramen práva, a že by měli arabští zákonodárci ve většině arabských zemí islámskému právu „propůjčit“ status základního pramene vnitrostátního práva. Následující sjezd děkanů v Bagdádu roku 1974 pokračoval v započaté linii a vybízel ke studiu islámské právní vědy. Ballantyne, W. M.: The New Code of the United Arab Emirates: A Further Reassertion of the Shari'a. *Arab Law Quarterly*. 1986, Vol. 1, No. 3, s. 247.
- 34 To souvisí se zákazem hry zvané v arabštině *majsir* a *azlam* (vrhání losů šípy) v Koránu 5:90 (překlad Hrbka) „Vy, kteří věříte! Víno, hra *majsir*, obětní kameny a vrhání losů šípy jsou věru věci hnusné z díla satanova. Vystříhejte se toho – a možná že budete blaženi.“ Hraní hazardních her, rozšířených v dobách *džáhíjje* (nevědomosti, tj. před příchodem islámu), bylo považováno po sešlání tohoto verše Koránu za jednání v rozporu se zákonem. I jiné hry byly považovány některými právníky za *majsir*, např. hra s ořechy, byť ji hrály děti či dokonce hraní šachů (viz Tafsír od Ibn Kathíra k příslušnému verši Koránu – Tafsír Ibn Kathir, Part 7: Al-Ma'idah 82 – Al-An'am 110, s. 22). V případě hraní šachů se rozproudila velká debata o tom, zdali je to „jen“ zavrženíhodné jednání, nebo již zakázané. Jak bylo výše v tomto článku uvedeno, islámské právo má odlišnou klasifikaci jednání subjektů práva než naše právo. Hrbek v překladu Koránu pak v rámci „komentáře“ překladu uvádí na straně 735, jak tenkrát *majsir* vypadal, a že v něm jednotlivci přicházeli i o celé své jmění. Obecně je za hazardní hru považována taková hra, ve které je možné náhodně prohrát či vyhrát (peníze či jídlo). Zákaz hraní takovýchto her je pak rozpracován i v sunně, kdy se mu věnuje několik hadíthů – Sulajmán ibn Burajda obdržel zprávu od svého otce, že Prorok (NBŽM) řekl: „Kdo hraje kostky (nebo: vrchdáby), je to jako by svou ruku pořel vepřovým masem a namočil v krvi z vepře.“ (sbírka hadíthů od Muslima). U hry *al-azlam* se tahaly malé dřevěné losy (šípy), z nich se usuzovalo na dobré či špatné znamení a podle toho se následně jednalo. Výkladem daného verše Koránu se následně dospělo k obecnému zákazu sázek.
- 35 Podle občanského zákoníku jsou smlouvy o hazardních hrách a sázkách neplatné a osoba, jež v nich prohraje, se může domáhat ve lhůtě tří let náhrady toho, co ztratila. Výjimkou jsou však sázky ve sportovních soutěžích a státem autorizované loterie.
- 36 Lewis, Mervyn K. – Algaoud, Latifa M.: *Islamic Banking*. Cheltenham: Edward Elgar Publishing Limited, 2001, s. 30.
- 37 Hassan, 'Abdullah 'Alwi Haji: *Sales and Contracts in Early Islamic Commercial Law*. Islamabad: Islamic Research Institute, International Islamic University, 1994, s. 47.
- 38 AL-Zuhayli, Wahbah: *Financial Transaction in Islamic Jurisprudence: Volume I*. Damašek: Dár al-Fikr, 2003, s. 83, 93.
- 39 V souvislosti s úroky, resp. zákazu úroků, se používají ještě další dvě slova – *ribh* (pl. *arbáh*) a *fá'ida* (pl. *fawá'id*). S termínem *ribh* se setkáme také v Koránu (2:16) a s *fá'ida* se v Koránu nesetkáme vůbec.
- 40 Klíčový je především verš 2:275 „Ti, kdož pohlcují zisk z lichvy, vstanou z mrtvých jako ten, koho satan poříšnil svým dotekem. A to proto, že říkali: ‚Vždyť prodávání je podobné lichvě!‘ Bůh však dovolil prodávání a zakázal lichvu. Tomu, komu dostalo se varování od Pána jeho a který přestal s lichvou, bude zachováno to, čeho předtím nabyl, a rozhodnutí o něm bude patřit Bohu. Ti však, kdož vrátí se k lichvě, ti se stanou ohně obyvateli a budou v něm nesmrtelní.“ A následně i 2:280 „Je-li dlužník váš v tísní, vyčkejte, až se mu uleví; a dáte-li mu to jako almužnu, je to pro vás lepší, jste-li vědoucí.“ Jenž reagoval na zaběhnutou praxi o odkladu splatnosti pohledávky za poskytnutí kompenzace.
- 41 „Vy, kteří věříte! Neživte se lichvou rozmnožující dvakrát zisk, nýbrž bojte se Boha, snad budete blaženi.“
- 42 Lohlker, Rüdiger: *Das islamische Recht im Wandel: Ribá, Zins und Wucher in Vergangenheit und Gegenwart*. Münster: Waxmann Verlag, 1999, s. 23.

- 43 Wichard, Johanne Christian: *Zwischen Markt und Moschee: wirtschaftliche Bedürfnisse und religiöse Anforderungen im früheren islamischen Vertragsrecht*. Paderborn: Ferdinand Schöningh, 1995, s. 190.
- 44 Blíže viz AL-Zuhayli, Wahbah: *Financial Transaction in Islamic Jurisprudence: Volume I*. Damašek: Dár al-Fikr, 2003, s. 311 an.
- 45 Amereller, Florian: *Hintergründe des „Islamic Banking“: Rechtliche Problematik des riba-Verbotes in der Shari'a und seine Auswirkungen auf einzelne Rechtsordnungen arabischer Staaten*. Berlin: Duncker & Humblot, 1995, s. 46.
- 46 Ebert, Hans-Georg: *Das islamkonforme Finanzgeschäft: Aspekte von Islamic Finance für den deutschen Privatkundenmarkt*. Stuttgart: Deutscher Sparkassenverlag, 2010, s. 51.
- 47 Amereller, Florian: *Hintergründe des „Islamic Banking“: Rechtliche Problematik des riba-Verbotes in der Shari'a und seine Auswirkungen auf einzelne Rechtsordnungen arabischer Staaten*. Berlin: Duncker & Humblot, 1995, s. 45.
- 48 Výjimečně mohla být úroková sazba stanovena ještě výše. Oporou byl zákon o Egyptské centrální bance z roku 1975, podle kterého mohly banky v případě nutnosti stanovit úrokovou sazbu ještě vyšší. Tohoto oprávnění mělo být několikrát využito. Blíže viz: Lohlker, Rüdiger: *Das islamische Recht im Wandel: Ribá, Zins und Wucher in Vergangenheit und Gegenwart*. Münster: Waxmann Verlag, 1999, s. 322.
- 49 Lohlker, Rüdiger: *Das islamische Recht im Wandel: Ribá, Zins und Wucher in Vergangenheit und Gegenwart*. Münster: Waxmann Verlag, 1999, s. 334.
- 50 Vysvětlení podstaty zákazu *ribá* a argumentace Sanhúrího by vyžadovalo většího prostoru, proto v podrobnostech odkazují především na Amereller, Florian: *Hintergründe des „Islamic Banking“: Rechtliche Problematik des riba-Verbotes in der Shari'a und seine Auswirkungen auf einzelne Rechtsordnungen arabischer Staaten*. Berlin: Duncker & Humblot, 1995, s. 89 an. a na např. Lewis, Mervyn K. – Algaoud, Latifa M.: *Islamic Banking*. Cheltenham: Edward Elgar Publishing Limited, 2001, s. 34 an.
- 51 Blíže viz k otázce přípustnosti úroků a především rozhodnutí egyptského Ústavního soudu v „případě al-Azhar“, týkajícího se právě možnosti přezkumu přípustnosti úroků a jejich souladu s ústavním, potažmo islámským právem viz: Bälz, Kilian: Die „Islamisierung“ des Rechts in Ägypten und Libyen: Islamische Rechtsetzung im Nationalstaat. *Rabels Zeitschrift für ausländisches und internationales Privatrecht*. 1998, Bd. 62, s. 445 an.
- 52 K celé debatě nad přípustností úroků, jež v Egyptě zesílila již v sedmdesátých letech minulého století, k rozhodnutí Ústavního soudu a Apelačního soudu v Ismá'ilíji blíže viz Lohlker, Rüdiger: *Das islamische Recht im Wandel: Ribá, Zins und Wucher in Vergangenheit und Gegenwart*. Münster: Waxmann Verlag, 1999, s. 325 an.
- 53 Masud, Muhammad Khalid – Messick, Brinkley – Powers, David S.: *Islamic Legal Interpretation: Muftis and Their Fawas*. Cambridge: Harvard University Press, 1996, s. 292.
- 54 Bälz, Kilian Rudolf: *Versicherungsvertragsrecht in den Arabischen Staaten: Der Versicherungsvertrag im islamischen Recht und den modernen arabischen Zivilkodifikationen. Unter besonderer Berücksichtigung des ägyptischen ZGB (1948) und des jordanischen ZGB (1976)*. Karlsruhe: Verlag Versicherungswirtschaft, 1997, s. 2.
- 55 Bälz, Kilian Rudolf: *Versicherungsvertragsrecht in den Arabischen Staaten: Der Versicherungsvertrag im islamischen Recht und den modernen arabischen Zivilkodifikationen. Unter besonderer Berücksichtigung des ägyptischen ZGB (1948) und des jordanischen ZGB (1976)*. Karlsruhe: Verlag Versicherungswirtschaft, 1997, s. 16.
- 56 Kupní smlouva je považována za prototyp pro ostatní smluvní typy v islámském právu.
- 57 Jak je to uvedeno i v Madžalle, kodifikaci soukromého práva dle učení hanafijské právní školy, čl. 197, 198, 200, 213.
- 58 Wichard uvádí celou řadu příkladů spekulativních obchodů, mj. prodej mléka ze zvířete, které nebylo ještě podojeno, prodej vlny před ostříháním ovce či prodej ovoce na stromě před tím, než dozraje. Wichard, Johanne Christian, *Zwischen Markt und Moschee: wirtschaftliche Bedürfnisse und religiöse Anforderungen im früheren islamischen Vertragsrecht*. Paderborn: Ferdinand Schöningh, 1995, s. 163 an.
- 59 Jak poukazuje mj. i Zuhajlí. Uvádí i další důvody, pro které je smlouva o pojištění z hlediska islámského práva zakázaná. Blíže viz AL-Zuhayli, Wahbah: *Financial Transaction in Islamic Jurisprudence: Volume I*. Damašek: Dár al-Fikr, 2003, s. 90, 95.
- 60 Bälz, Kilian: Die „Islamisierung“ des Rechts in Ägypten und Libyen: Islamische Rechtsetzung im Nationalstaat. *Rabels Zeitschrift für ausländisches und internationales Privatrecht*. 1998, Bd. 62, s. 448.
- 61 Mallat, Chibli: *Introduction to Middle Eastern Law*. Oxford: Oxford University Press, 2009, s. 265.
- 62 Lohlker, Rüdiger: *Das islamische Recht im Wandel: Ribá, Zins und Wucher in Vergangenheit und Gegenwart*. Münster: Waxmann Verlag, 1999, s. 319.
- 63 Anderson, J. N. D.: Modern Trends in Islam: Legal Reform and Modernisation in the Middle East. *The International and Comparative Law Quarterly*. 1971, Vol. 20, No. 1, s. 17.
- 64 Saleh, Nabil: Civil Codes of Arab Countries: The Sanhuri Codes. *Arab Law Quarterly*. 1993, Vol. 8, No. 2, s. 163.
- 65 Grabau, Fritz-René – Hundt, Irina: Ägypten: Moderne Entwicklung des Rechts. *Zeitschrift für Rechtsvergleichung*. 2003, Nr. 1, s. 16.
- 66 Ten uvádí mj. i to, že as-Sanhúrí nebyl jedinou vůdčí osobou podílející se na přípravě návrhu iráckého občanského zákoníku. Významnou měrou se na něm podílel i profesor Munir as-Qadí, který vyučoval

- Madžallu, Jwaideh, Zuhair E.: The New Civil Code of Iraq. *George Washington Law Revue*. 1953–1954, No. 22, s. 179 an.
- 67 Jak uvádí Dilger, tento zákoník byl sice svou strukturou francouzský, obohacený o islámské právní instituty, ale ve své podstatě zůstal ideově „bezbarvý“, což umožňovalo jeho bezproblémovou recepci v ostatních arabských státech a jeho přežití bez ohledu na různé revoluce. Dilger, Konrad: *Der Islam in der Gegenwart*. Herausgegeben von Werner Ende und Udo Steinbach. Zweite, überarbeitete Auflage. München: C. H. Beck, 1989, s. 186.
- 68 Přijetí egyptského zákoníku založeného na francouzské právní úpravě znamenalo zlom v Súdánu, který byl do té doby pod vlivem anglosaské právní tradice. Po dvou letech však byl občanský zákoník zrušen a nahrazen dílčími zákony po britském vzoru. K opětovnému přijetí občanského zákoníku, resp. zákona o soukromoprávních úkonech, došlo v roce 1984. Krüger, Hilmar: Zur Rezeption ägyptischen Zivilrechts in der arabischen Welt. In: Heckel, Martin. *Rechtstransfer: Beiträge zum islamischen Recht VIII*. Frankfurt am Main: Peter Lang, 2011, s. 17.
- 69 Ballantyne, W. M.: The New Code of the United Arab Emirates: A Further Reassertion of the Shari'a. *Arab Law Quarterly*. 1986, Vol. 1, No. 3, s. 247.
- 70 Saleh, Nabil: Civil Codes of Arab Countries: The Sanhuri Codes. *Arab Law Quarterly*. 1993, Vol. 8, No. 2, s. 165.
- 71 Příkladem budiž převzetí modifikovaného egyptského občanského zákoníku v Iráku. Irácký občanský zákoník následně převzalo Jordánsko. Blíže viz: Krüger, Hilmar: Zur Rezeption ägyptischen Zivilrechts in der arabischen Welt. In: Heckel, Martin: *Rechtstransfer: Beiträge zum islamischen Recht VIII*. Frankfurt am Main: Peter Lang, 2011, s. 17.
- 72 Ať již egyptskými právníky nebo egyptskými studenty, ale i studenty z jiných arabských zemí, kteří získali vzdělání na egyptské právnické fakultě, protože u nich doma nebyly ještě právnické fakulty založeny. Bylo tak běžné, že studovali v Egyptě, nebo ve Francii.
- 73 Grabau, Fritz-René – Hundt, Irina: Ägypten: Moderne Entwicklung des Rechts. *Zeitschrift für Rechtsvergleichung*. 2003, Nr. 1, s. 15.
- 74 Bälz, Kilian: Europäisches Privatrecht jenseits von Europa? Zum fünfzigjährigen Jubiläum des ägyptischen Zivilgesetzbuches (1948). *Zeitschrift für Europäisches Privatrecht*. 2000, Nr. 1, s. 72.
- 75 Grabau, Fritz-René – Hundt, Irina. Ägypten: Moderne Entwicklung des Rechts. *Zeitschrift für Rechtsvergleichung*. 2003, Nr. 1, s. 13.
- 76 Krüger, Hilmar: Überblick über das Zivilrecht der Staaten des ägyptischen Rechtskreises. *Recht van de Islam*. 1997, no. 12, s. 67.
- 77 Mj. i Amereller, Florian: *Hintergründe des „Islamic Banking“: Rechtliche Problematik des riba-Verbotés in der Shari'a und seine Auswirkungen auf einzelne Rechtsordnungen arabischer Staaten*. Berlin: Dunker & Humblot, 1995, s. 29.
- 78 Jak uvádí ve svém článku Grabau a Hundt. Grabau, Fritz-René – Hundt, Irina: Ägypten: Moderne Entwicklung des Rechts. *Zeitschrift für Rechtsvergleichung*. 2003, Nr. 1, s. 13. Není však jedinou osobností práva, která upadla v zapomnění. Jak poukázal profesor Ebert v říjnu 2010 na výroční konferenci Gesellschaft für Arabisches und Islamisches Recht v Lipsku: „Zeptáte-li se v Káhiře po kom je pojmenovaná ulice Qadrího Paši, málokdo vám bude schopen odpovědět.“

The Codification of Civil Law in Egypt – Sanhuri Civil Code and Its Importance for Arab Countries

Lenka Bezoušková

Summary

This article deals with one of the modern civil codes in Arab countries, namely with Sanhuri civil code of 1948. It outlines previous legal regulations in matters of civil law, the court system in Egypt since the 19th century, highlights the background of the passing the code and pays attention to the one of the most influential Arab scholars and lawyers of the 20th century, Sanhuri, who was the leading professor of the civil and comparative law during preparation the draft of the code. Consequently is presented the area of regulations in the code as well. Sanhuri attempted to achieve modernisation of (egyptian) law through the new approach to Islamic law and borrowing from other legal orders. One of the questions is whether the code was and still is enough Islamic? This question was raised by some scholars. Reason for it was especially the regulation of interest, hazard, contract of insurance in the code which is from the point of Islamic law problematic. Despite of being criticised from some scholars for alleged conflict with Islamic law, the Sanhuri civil code remain one the most influential codifications in the Arab world due to its reception by many Arab countries and his more than twelve thousand pages length commentary as well.